

MAPA DALMAZIA - I. CANTINOTTI IZ ETNOGRAFSKOG MUZEJA SPLIT

BRANKA VOJNOVIĆ TRAJIVUK
Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
21 000 Split
branka@etnografski-muzej-split.hr

UDK 398:78(091)
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljeno: 14. 07. 2011.

U fondusu Etnografskog muzeja Split sačuvane su tri mape koje sadrže reprodukcije slika i crteža s motivima iz Dalmacije, koje su naslikala tri talijanska slikara (Aldo Mazza, I. Cantinotti, Oreste Pizio). Ovdje se predstavljaju likovni prikazi kijevske narodne nošnje iz mape „Dalmazia“, koje potpisuje I. Cantinotti. Mapa se sastoji od 31 lista (24,8 x 30 cm) s 36 reprodukcija slika i crteža.

Talijanski slikar Innocente Cantinotti naslikao je 1919. godine nekoliko ulja i crteža s motivima iz Dalmacije, na kojima je prikazao krajolike, vedute, arhitektonske spomenike i ljude u narodnim nošnjama. Neki od tih radova objavljeni su u Italiji, kao dio mape s reprodukcijama motiva iz Dalmacije. Tako je u Milanu oko 1920. godine, u izdanju „Arti Grafiche Bertarelli“, tiskana mapa „Dalmazia“, koja sadrži color reprodukcije njegovih radova, vjerojatno nastalih na proputovanju ovim područjem. Na njima je Cantinotti likovno interpretirao spomenike gradova Korčule i Šibenika, te krajolike iz okolice Šibenika, uz rijeku Krku i Čikolu, posebice Manojlovac, Visovac, Skradin, te po jedan pejzaž otočića Krapnja, planine Dinare i područja splitskoga zaleđa. Osim toga naslikao je nekoliko figura u narodnim nošnjama, kao i portrete ljudi ovoga kraja, od kojih ovi prvi imaju određenu etnografsku vrijednost.

Likovni prikazi kijevske narodne nošnje iz mape „Dalmazia“ (I. Cantinotti, 1919.)

Iako se u popisu reprodukcija mape navode samo tri slike kao motivi iz Kijeva, sedam radova uz potpis autora, ponegdje s datumom nastanka djela, ima također zabilježen lokalitet Kijevo. Tome se mogu pridružiti još dvije slike bez te oznake, koji prikazuju slične motive, pa možemo govoriti o ukupno dvanaest likovnih radova na kojima je autor prikazao narodnu nošnju Kijeva. Od toga se deset slika odnosi točno na ovaj lokalitet, a dvije na njegovu okolicu.

U spomenutom talijanskom izdanju mape "Dalmazia - I. Cantinotti", slike o kojima će ovdje biti riječ, popraćene su sljedećim legendama:

- "6. GIOVINE MORLACCA." (sl. 1)
- "14. SPOSA MORLACCA." (sl. 2)
- "23. GIOVINE DONNA MORLACCA." (sl. 3)
- "15. GIOVINE DONNA MORLACCA." (sl. 4)
- "22. GIOVINE DONNA MORLACCA." (sl. 5)
- "19. GIOVINE DONNA DI KIEVO." (sl. 6)
- "24. FILATRICE MORLACCA." (sl. 7)
- "24. BAMBINE DI KIEVO." (sl. 8)
- "6. VECCHIO COSTUME DI KIEVO." (sl. 9)
- "19. GIOVINE UOMO MORLACCO." (sl. 10)
- "23. RAGAZZO MORLACCO." (sl. 11)
- "13. VECCHIO MORLACCO." (sl. 12)

Ove likovne prikaze označila sam navedenim slijedom kao slike od broja 1 do 12. Na osam slika prikazani su, dakle, ženski likovi u narodnim nošnjama, a na četiri su muškarci.

Narodna nošnja Kijeva pripada tzv. dinarskom tipu hrvatskih nošnji. U dosadašnjim etnografskim istraživanjima ovo se područje promatralo kao kulturna cjelina širega vrličkoga područja.

Ženska narodna nošnja iz Kijeva

Ženska kijevska nošnja najdetaljnije je prikazana na crtežu cjelovite figure u sjedećem položaju (sl. 1). Ovdje su vidljivi njeni osnovni elementi: košulja, pregača, pojas, duži haljetak bez rukava – *sadak*, te karakteristično djevojačko oglavlje načinjeno od marame - *okruge* i kapice prekrivene kovanim novcem. Na nogama su *opanci* i ukrasne čarape - *obuća*. Iako se radi o monokromnom likovnom prikazu, bez boje odjeće koja direktno ukazuje na status osobe, može se prepoznati ljetna varijanta djevojačke nošnje iz Kijeva.

Duga bijela košulja ukrašena je vezenim ornamentima na prsima i na širokim rukavima rubno pri otvoru, te okomito po sredini vanjske strane rukava. Iako je crtež realističan, svi ornamenta su stilizirani, pa se ne mogu pojedinačno razabrati vezeni motivi na košulji ili oni tkani na pregači. Tek djelomično vidljiv haljetak bez rukava tonski je diferenciran kao tamniji rub i svjetlija pozadina. To je tzv. bijeli *sadak*, načinjen od sukna prirodno bijele boje vune, s rubnim apliciranim ukrasom od prevladavajućih crvenih i manjih zelenih

površina *čoje*. Stilizacija je vidljiva također u prikazu glave, gdje je tek naznačena ogrlica oko vrata, vjerojatno kao staklene *perle* od nekoliko nizova. Veoma duga marama – *okruge* pričvršćena je za gornji dio glave poprečno sredinom tjemena. Tako marama pada niz ramena, a prednji dio tjemena vidljiv je kao polukalota prekrivena kružnim pločicama, koje prepoznajemo kao novčiće. Osim u varijanti oglavlja, način ukrašavanja kovanim novcem u obliku ogrlice ili dugog prsnog prevjesa poznat je na ovom širem području, te je tipičan znak djevojke koja je spremna za udaju.

Gotovo identična ženska nošnja prikazana je na drugoj slici u polikromnoj varijanti, ali s drugačijim oglavljem (sl. 2). Sjedeći položaj ove djevojke prikazane kao tričetvrt figura s dlanovima položenim na pregaču, kao i njena fizionomija, upućuju na prethodni crtež, pa je moguće da se radi o istoj osobi. Razlike u nošnji, koja je sada nadopunjena bojom, odnose se samo na detalje, dok je oglavlje znatno drugačije. Ono se ovdje sastoji od djevojačke *crvenkape* i bijele *okruge*, koja je s dva dijagonalno suprotna kraja omotana oko vrata. Crvena kapa izgleda kao da je rubljena crnom trakom, ali je zapravo vezena crnim koncem uz rub oboda. Za razliku od nje, ovakvo omatanje marame oko glave, s dva dijagonalno sprotna kraja prebačena ispod brade, bilo je karakteristično za udate žene. No, oba ova elementa oglavlja bila su široko rasprostranjena po cijeloj kopненоj Dalmaciji.

U sličnoj nošnji naslikana je djevojka koja sjedi, također kao tričetvrt figura, okrenuta licem prema drugoj (desnoj) strani slike (sl. 3). Odjevena je u bijelu košulju s crvenim ukrasima uz rub širokih rukava i na prsima. Na šarenoj pregači izmjenjuju se žuta, crvena, zelena i smeđa boja, te crni i bijeli akcenti, koji upućuju na *klječane* motive, kao ukrase koji nastaju pri samom tkanju vune. *Sadak* je i ovdje *mrko* bijele boje, ali bez ikakva ukrasa osim tankoga crvenoga ruba. Oko vrata je kraća ogrlica, a na glavi već spomenuta *crvenkapa* sa crnim vezenim ukrasom. Bijela marama prebačena je od plovice tjemena prema nazad, tako da slobodno visi niz leđa.

Četvrti prikaz ženske nošnje razlikuje se od dosada spomenutih, iako je sjedeći položaj tričetvrt figure vrlo sličan prethodnima (sl. 4). Ovdje je prikazana zimska varijanta ženske nošnje iz Kijeva. Pored navedenih dijelova nošnje (košulja, pregača, pojas, *sadak*) žena je odjevena u *aljenu*. To je dugi haljetak s rukavima, rezan u struku, a sprijeda uzdužno otvoren. On je tamno plave boje (*modrina*), što

zajedno s tipom oglavlja upućuje da se radi o udanoj ženi. Na slici su vidljivi neki karakteristični detalji njene svečane varijante; ukrasne aplikacije od crvene i zelene *čoje* na na prsima uz rub otvora (*nizpršnjače*), te uz donji rub haljine koji viri ispod šarene pregače. Osim toga, gotovo je cijeli rukav prekriven s nekoliko komada crvene *čoje*, a s vanjske strane zapešća ukrašen je raznobojnim vezom u pravokutnoj kompoziciji (tzv. kapak), koja podsjeća na zavrnuti rub rukava. Vizualno je najčitljiviji ukras *sadaka*, odjevenog poviše *aljine*, koji je također modre boje. Veliki dio prekriven je crvenom *čojom* kao široki rub uz okomiti otvor prednjice, zatim horizontalno uz donji rub, te kao dio ornamentalne kompozicije na bočnoj strani leđa. To je okomito postavljena široka traka, koja u donjem dijelu završava s tri kraka - *prsti*, a u gornjem prelazi u šarenu kružnicu – *zvrk*. Ta kružna aplikacija redovito je izvezena, a često je ukrašena uokrug zarezanom *čojom*, pa je ovaj detalj poznat pod nazivom *istriga*. Takav je ukras bio tipičan za šire vrličko područje.

Žensko oglavlje naslikano je na ovom likovnom prikazu kao bijela marama omotana oko glave, tako da se dva dijagonalno suprotna kraja učvršćuju ispod brade. Niz leđa se vijori pravokutni prevjes, što možemo shvatiti tek kao slikarsku slobodu u prikazivanju ovoga dijela marame, koji bi zapravo trebao biti trokutastoga oblika. Gornji rub marame znatno je odignut od čela, zbog umetanja posebnoga podloška na tjeme. To je *kovrljak*, koji redovito ostaje skriven ispod *okruge*. Tako se poviše čela vidi tek tamno smeđa kosa, kao kontrast bijelilu marame.

Preostale dvije slike ženskoga poprsja prikazuju žensko oglavlje kao djevojačku varijantu s *crvenkapom* ispod bijele marame. Toj dobnoj oznaci odgovara i bijela, odnosno prirodnobijela boja vune, kao vidljiva gornja odjeća. No, na ovim slikama naglasak je više na izrazima lica nego na detaljima odjeće, koji su zapravo nečitki. Jedna djevojka prikazana je s osmjehom i nestašnim pogledom u stranu (sl. 5), dok je druga suzdržanijega i čednijega izaza (sl. 6).

O ženskoj kijevskoj nošnji govori nam ponešto i slika prelje (sl. 7), te ona koja prikazuje dvije pastirice koje sjede na kamenu (sl. 8). Mlada žena koja prede vunu također je prikazana kao tričetvrt figura koja sjedi. Lijevom rukom pridržava gornji dio drvene preslice s *kudiljom*, koja je u donjem dijelu zatakuta za pojas. Suprotnom desnom rukom, koja je ispružena, upreda vunenu nit. Njena odjeća sastoji se od košulje gotovo posve prekrivene gornjim slojem ruha. To je

vunena pregača oker - žutih i oker - crvenih boja, smeđi pojas, te "bijela" *aljina* i *sadak*. Glavni ukrasi su vodoravno postavljena crvena traka po sredini gornjeg dijela rukava *bilače*, te bogati ukras uz okomiti otvor na prsima. On je vjerojatno načinjen od bijelih kauri-školfki, koje su uz dekorativnu vrijednost imale i apotropejsko značenje.

Dvije mlađe ženske osobe, koje bi mogle biti pastirice na ispaši ovaca, također su prikazane u gotovo istoj djevojačkoj narodnoj nošnji iz Kijeva (sl. 8). Kako je slikar ovdje koristio dinamične poteze i reljefne mrlje, detalji nošnje su nečitki. U osnovi je to odjeća kao na prethodnoj slici, u prevladavajućoj svijetloj oker boji sa skromnijim ukrasima crvene i smeđe boje, te šarenom pregačom. Oglavlje je također isto. To je bijela marama omotana oko glave i crvena kapa ispod nje. Jedini osobiti detalj je vunena torba jedne pastirice, koja iako u prvom planu, ostaje deskriptivno nečitljiva. No, njeno prisustvo potvrđuje da se djevojka udaljila od svoga doma i okućnice.

Muška narodna nošnja iz Kijeva

Kijevska muška narodna nošnja detaljno je prikazana na crtežu (sl. 9). Ona je nacrtana kao odjeća muške figure postavljene u kontrapost, koja jednom rukom pridržava cijev puške, kundakom oslonjene o pod. Druga ruka je malo podignuta, pa prstima pridržava dugi kamiš lule koji doseže suprotnim krajem do usta mladića. Nošnja se sastoji od bijele košulje, vidljive tek kao dva rukava nabrana oko zapešća, te kao ovratnik - *ošvica*. Poviše je haljetak bez rukava - *krožet*, s ukrasnim rubom i prednjicom. Ovaj je dio nošnje najčešće bio izrađen od stupanog modrog sukna, te ukrašen vezenim aplikacijama. Zakopčava se preklapanjem desne polovice prednjice na lijevu. Preko ovoga gornjega dijela odjeće prebačen je haljetak s dugim rukavima - *trlagan* ili *kaparan*, koji je sprijeda otvoren. Ovdje je tek prebačen preko ramenâ i pričvršćen petljom, pa izgleda više kao ogrtač. Inače je izrađen od tamno smeđega sukna, a ukrašen aplikacijama od crvenoga sukna i svilenih resa. Oko pojasa ovijena je široka kožna *pašnjača*, koja se sastoji od nekoliko slojeva - *listova*, u koje su zataknuti *jatagan* (ili neki drugi nož), *svirala* (dvojnica) i *kubura* (pištolj). Donji vodoravni dio ovoga pojasa ukrašen je kositrenim i staklenim zrcima, a ispod njega lijevo je neukrašeni izduljeni i zaobljeni dio. Hlače su bile od sukna, najčešće modre boje, u gornjem dijelu ukrašene kitama od svile oko dva uzdužna otvora - *promaje*.

Dojam bogato kićenoga gornjega dijela *gaća*, koje su inače sprijeda dosta niske, pojačavaju rese *pasa od struke*, izrađenog od uzica crvene vune, koji se ovijao oko struka ispod *pašnjače*. Od koljena na niže je slojevita i bogato ukrašena muška obuća; *podkoljenjače*, *bičve*, *obuća*, *obojci* i *opanci*. *Potkoljenjače* su kožni remeni stegnuti ispod koljena, često ukrašeni kositrenim zrcima. *Bičve* su ispletene od bijelog pamuka, kao dva valjkasta oplošja, te služe isključivo kao ukras. *Obuća* je izrađena od vunenoga stopala i suknenoga visokoga *grlića*, koji je s unutarnje strane noge otvoren, te se zakopčava kukicama samo u donjem dijelu. Gornji je dio bogato ukrašen raznobojnim vezom, komponiranim uz rubove otvora. *Obojci* su također ukrašeni vezom u središnjem dijelu, koji se vidi s gornje strane stopala. Na crtežu se vide i *opanci* isprepleteni od kožnih uzica - *opute*, koji su zašiljeni u prednjem dijelu.

Ovaj crtež detaljno prikazuje svečanu varijanu kijevske muške nošnje, sa svim njenim elementima. Zapis lokaliteta i datuma (*Kievo – 5 – 19*) uz potpis autora, čini ovaj likovni rad nezaobilaznim dokumentom u etnografskim istraživanjima.

Iako se na prvi pogled čini da je mladić nacrtan gologlav, pažljivijim promatranjem uočava se plitka kapa visoko zadignuta na glavi. Osim ovoga creža cijele figure autor je naslikao samostalno poprsje istoga mladića (sl. 10). Na njoj je deskripcija nošnje upotpunjena koloritom vidljivih dijelova. Ovdje je kapa na glavi također visoko zadignuta, te je naslikana kao plitka kalota sa širokim crnim rubom. Na prsima i dalje uz vrat ističe se bjelilo košulje, dok je *krožet* tamno plave boje s oker - crvenim rubnim ukrasom. *Kaparan* je odjeven, a njegov vidljivi dio naslikan je kao smeđa odjeća s tankim crvenim rubom.

Za razliku od crteža ovdje je naglasak više na fizonomiji lika. To se uočava i na slici dječaka (sl. 11), naslikanoj u gotovo istoj pozi i nošnji, s pogledom usmjerenim u promatrača. Vidljivi dijelovi nošnje (*košulja*, *krožet*, *kaparan*, *crvenkapa*) široko su rasprostranjeni u cijeloj Dalmaciji, kao elementi muške nošnje tzv. dinarskog tipa, pa ju je nemoguće samu po sebi precizno locirati. To se odnosi i na naslikano poprsje starijega muškarca (sl. 12), koji ima na ramena prebačenu smeđu *kabanicu* i kapu tamne boje. Tanka crvena linija gornjeg ruba kape ukazuje da se i ovdje radi o crvenoj kapi ukrašenoj crnim vezom, kao što zapis lokaliteta uz potpis slikara potvrđuje nazočnost pastirske *kabanice* u kijevske narodnoj nošnji.

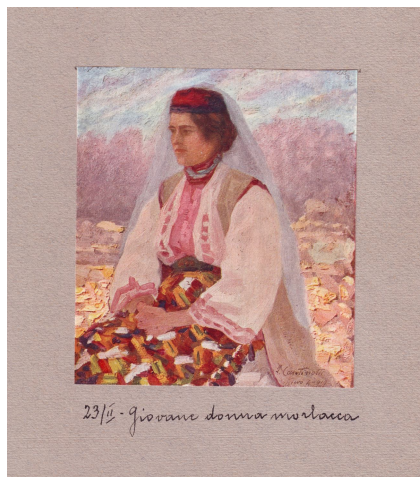
Ovi likovni prikazi nedvojbeno imaju veliku etnografsku vrijednost. No, da bi istražili njihovo šire kulturno, povijesno i umjetničko značenje potrebno je usredotočiti se na zasada nepoznate originale, kao i na pojavu ovoga talijanskoga slikara u kontekstu hrvatskih povijesnih zbivanja.

Sl. 1

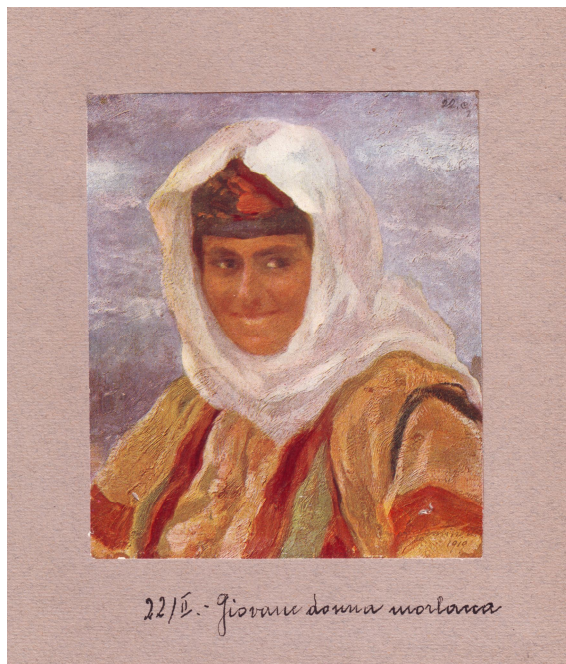
Sl. 2

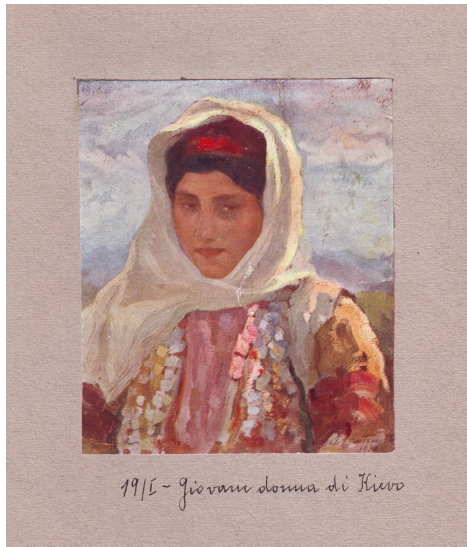
Sl. 3

Sl. 4

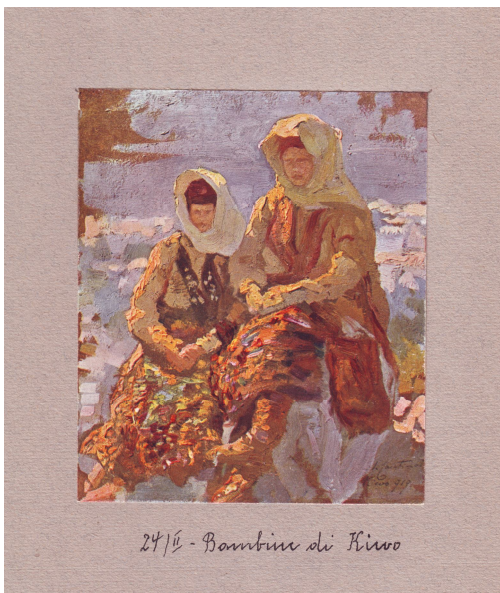
Sl. 5

SI. 6

SI. 7

SI. 8

6/2 - Vecchio costume di Pavia.

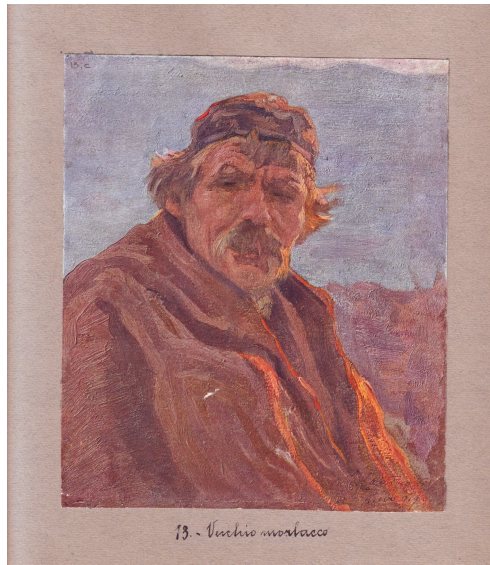
Sl. 9

Sl. 10

Sl. 11

Sl. 12

Literatura

- BRAICA, Silvio. 2007. „Oružje: obrana i ukras“. U *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, ur. Vesna Kusin. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 537-541.
- BRUCK AUFFENBERG, Natalija. 1912. *Dalmacija i njena narodna umjetnost*. Beč: Anton Schroll & Co.
- GAMULIN, Jelena. 1988. *Narodna nošnja Vrlike*. Zagreb: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske
- IVANČIĆ, Sanja. 2000. „Vrličke starine ili vrlička tradicijska baština“. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 9: 71- 88.
- JAKŠIĆ, Ida. 2007. “Tradicijska odjeća od Knina do Vrgorca”. U *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, ur. Vesna Kusin. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 519-525.

THE MAP DALMAZIA – I. CANTINOTTI FROM THE ETHNOGRAPHIC MUSEUM IN SPLIT

(Summary)

Italian painter Innocente Cantinotti painted in 1919 several oils and drawings with the motives of Dalmatia, on which he presented landscapes, panoramas, architectural monuments and people in folk costumes. Some of these works were published in Italy as a part of the folder with the reproductions of Dalmatian motives. The map “Dalmazia”, which contains colour reproductions of his works probably created during Innocente’s journey in Dalmatia, was published in the edition “Arti Grafiche Bertarelli” in Milan around 1920. Cantinotti artistically interpreted the monuments of the towns Korčula and Šibenik, landscapes in Šibenik area, those near the rivers Krka and Čikola, especially Manojlovac, Visovac, Skradin and one landscape of the island Krapanj, mountain Dinara and hinterland of Split. In addition, he painted several figures in folk costumes, as well as portraits of people of this region. Among them were identified twelve works depicting men and women in folk costumes from Kiev and surroundings. The detailed description confirmed the ethnographic value of these works of art. However, in order to explore their wider cultural, historical and artistic significance it is necessary to focus on unidentified originals, as well on the appearance of this Italian painter in the context of Croatian historical events.

